

Marta Mackiewicz
Wolność w myśli Augustyna Wróblewskiego
2014

repozytorium.uni.wroc.pl
opiekun naukowy: Maciej Marszał

Wolność w myśli Augustyna Wróblewskiego

Marta Mackiewicz

Abstrakt: Postać Augustyna Wróblewskiego, polskiego biochemika, działacza ruchu socjalistycznego, autora licznych prac o tematyce społecznej i politycznej, a przede wszystkim teoretyka polskiego anarchizmu, także i dziś może budzić kontrowersje. Wróblewski wielokrotnie w czasie swojej aktywności społecznej, owocującej ukształtowaniem własnej myśli społeczno-politycznej balansował na granicy eklektyzmu ideologicznego. Ostateczny wybór anarchizmu syndykalistycznego, stanowiącego dla Wróblewskiego ukoronowanie postępu ludzkości, dokonał się bardziej za sprawą okoliczności życiowych niż determinacji ideowej. Kwestia wolności w myśli Augustyna Wróblewskiego odgrywała znamienne rolę. Zdaniem Wróblewskiego wprowadzenie anarchizmu komunistycznego, opartego na nauce i etyce miało ostatecznie doprowadzić do stworzenia szczęśliwego i oświeconego społeczeństwa, które będzie mogło cieszyć się nieskrępowaną wolnością. Augustyn Wróblewski pojęcie wolności postrzegał nie tylko przez pryzmat swobody politycznej i ekonomicznej, jaka przynależała wszystkim istotom ludzkim, bez względu na pozycję społeczną, ale przede wszystkim jako całkowitą swobodę psychiczną i społeczną (wolność od degradacyjnego wpływu środowiska zewnętrznego, wolność od nałogów, ze szczególnym uwzględnieniem alkoholu). Zdaniem Wróblewskiego w postulowanym społeczeństwie anarchistycznym każdy człowiek mógłby liczyć na nieskrępowane prawo do życia, myślenia, wykształcenia, pracy, korzystania z dorobku cywilizacyjnego ludzkości, a także współuczestniczenia w jego tworzeniu, jak również pełni praw społecznych i politycznych. Taki stan nazwał pełnią wolności. Tylko pełnia wolności według Wróblewskiego mogła ocalić gatunek ludzki przed całkowitym upadkiem moralnym.

pl.anarchistlibraries.net

2014

Spis treści

Wprowadzenie	3
Od Politechniki do anarchizmu etycznego	3
Kwestia wolności w dziewiętnastowiecznej doktrynie anarchi- stycznej	7
Wymiar wolności	8
Podsumowanie	12
Bibliografia	13

Wprowadzenie

Artykuł stanowi analizę pojęcia wolności w myśli Augustyna Wróblewskiego, polskiego przedstawiciela anarchizmu etycznego. Celem niniejszej pracy jest przybliżenie czytelnikowi, oprócz głównego zagadnienia, także teorii duchowego i materialnego odradzania się społeczeństw dzięki nieskazitелnej moralności wplecionej w zmodyfikowany program anarchizmu komunistycznego. Ekscentryczny mariaż ideowy idealizmu romantycznego z elementami oświeceniowo-pozytywistycznymi w myśli Wróblewskiego stanowił podstawę dla oryginalnej koncepcji gloryfikacji tradycji wolnościowych rozumianych ponadnarodowo, ściśle uzależnionych od powszechnej odnowy moralnej. Konglomerat ideowy stworzony przez Wróblewskiego stanowi bez wątpienia niezwykle ciekawy przykład różnorodności polskiej myśli politycznej przełomu XIX i XX wieku.

Od Politechniki do anarchizmu etycznego

Postać Augustyna Wróblewskiego, polskiego biochemika, działacza ruchu socjalistycznego, autora licznych prac o tematyce społecznej i politycznej, a przede wszystkim teoretyka polskiego anarchizmu, także i dziś może budzić kontrowersje¹. O charakterystycznych przymiotach osobowości Wróblewskiego, przede wszystkim zaś o jego zaangażowaniu, radykalizmie, a także bezkrytycznym idealizmie, który jawi się momentami w kategoriach naiwności, mogą świadczyć wstępne słowa W. Wohnouta, napisane w wydanych w 1946 r. *Opowiadaniach Warszawskich*: „Dziś mało, kto pamięta to nazwisko. Ale w okresie Młodej Polski było ono głośnie, zwłaszcza wśród młodzieży postępowej i socjalistycznej — w Warszawie, Krakowie, Wilnie, a także okresami — w Zurychu i Paryżu wśród nowatorów i reformatorów społecznych i obyczajowych. Biolog — chemik dr Augustyn Wróblewski był czas jakiś asystentem profesora Napoleona Cybulskiego i docentem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prekursor eugeniki i higieny, propagator antyalkoholizmu [...] antyklerykał i wolnomyśliciel, a przy tym wielbiciel Słowackiego i nieco mistyk — bujny ten człowiek wywierał wedle wiarygodnych świadectw ogromny wpływ na swoje środowisko. Uporczywą aktywnością, nieliczeniem

¹ Por. W. Kołodziej, *Anarchizm. Źródła, jego twórcy, metody walki*, Toruń 2009, s. 208 n.;

się z trudnościami, fanatycznym dążeniem do perfekcjonizmu — a być może też swymi dziwactwami — zdobył na pewien czas rozgłos”².

Jedną z najistotniejszych kwestii w myśli Augustyna Wróblewskiego stanowiła wolność. W swoich pismach wielokrotnie podkreślał panującą w domu rodzinnym atmosferę wolności i rewolucyjne zacięcie najbliższych. Wśród przodków Wróblewskiego, między innymi pradziadka Maurycego Augustyna Beniowskiego (żołnierza, znanego podróżnika, autora popularnych pamiętników, znanego z awanturniczego usposobienia), dziadka Bartłomieja Beniowskiego (uczestnika powstania listopadowego, działacza społecznego) czy stryja Walerego Antoniego Wróblewskiego (działacza rewolucyjno-demokratycznego) dążenie do wolności przybrało kształt konkretnych działań. Wróblewski o klimacie domu rodzinnego, przepojonego patriotyzmem i niezależnością pisał między innymi w powstałej w 1913 r. Krzywdzie: „od kolebki wychowany w rodzinie rewolucyjnej [...] jako 14-letni młodzian tarzałem się na kolanach, tonąc we łzach i poświęcając całość mego życia na ofi arę dla Polski i Ludzkości, na ołtarz społeczny, poświęcając ziszczenie każdej chwili mego życia nie dla siebie, ale dla ogółu w czynach społecznych”³.

Już na początku działalności rewolucyjnej, przystąpienie do rosyjskiej młodzieży radykalnej, udział w nielegalnych demonstracjach, organizacja i wspieranie podziemnych wydawnictw doprowadziły Wróblewskiego najpierw do relegowania z petersburskiego Instytutu Technologicznego, następnie wydalenia z ryskiej Politechniki, ostatecznie zaś do aresztowania i przymusowego wcielenia do wojska, zakończonego ekspedycją w Taszkencie. Zdobycie doktoratu z biochemii, wieńczącego studia w Bernie i Zurychu otworzyło Wróblewskiemu drogę do międzynarodowej kariery naukowej. Objęcie asystentury w Zakładzie Fizjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, miało stanowić przystanek na drodze do otrzymania upragnionej przez Wróblewskiego posady rządowej w nowopowstającym Zakładzie Powszechnym do Badań Środków Spożywczych⁴. Znow dała jednak o sobie znać jego niespokojna natura. Za inspiracją Wincentego Lutosławskiego — propagatora idei duchowego i materialnego odradzania się społeczeństw dzięki nieskazitelnej moralności, Wróblewski, który już wcześniej przejawiał oznaki fanatyzmu moralnego, stał się aktywnym członkiem i współorganizatorem spotkań towarzystw Eleuteria i Eleuzis, propagujących

Jednostka ludzka, mająca zgodnie z założeniami Wróblewskiego odgrywać w społeczeństwie przyszłości istotną rolę, powinna przede wszystkim cechować się cnotą wolności, równości, potęgi i rozwoju, które razem tworzyły ideał cnoty miłości wszechludzkiej, ta zaś stanowiła fundament idealnego ustroju.

Bibliografia

- Antonów R., *Anarchista z rozpaczy. Wybór pism*, Kraków 2011.
Bakunin M., *Pisma wybrane*, t. I, Warszawa 1965.
Garewicz J., *Wstęp do Wyboru pism Pierre Joseph Proudhon*, t. I, Warszawa 1947.
Kołodziej W., *Anarchizm. Źródła, jego twórcy, metody walki*, Toruń 2009.
Kołodziej W., *Wolność w doktrynie anarchistycznej*, [w:] *Bezpieczeństwo świata duchowego. III Międzynarodowa Konferencja „Nauka a jakość życia”*, Wilno 27–29 VI 1994, Warszawa 1999.
Kropotkin P., *Spółnictwo a socjalizm wolnościowy*, Warszawa 1930.
Proudhon P.J., *Wybór pism*, t. II, Warszawa 1947.
Rappaport H., *Anarchizm i anarchiści na ziemiach polskich do 1914 roku*, Warszawa 1981.
Siemion I.Z., *Sława i zniesławienie. O życiu i pracach Augustyna Wróblewskiego*, „*Annalecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki*” 2002, z. 1–2 (21–22).
Waldenberg M., *Prekursorzy nowej lewicy*, Kraków 1985.
Wohnout W., *Listy z Polski*, Londyn 1960.
Wróblewski A., *Czerwona religia. (Nastrój)*, [w:] idem, *Porywy w dal kierunkową — 13. Października*, Kraków 1911, s. 50–59.
Wróblewski A., *Dwa procesy anarchistyczne w Krakowie*, Kraków 1913.

² W. Wohnout, *Wstęp*, [w:] J. Wohnout, *Listy z Polski*, Londyn 1960.

³ A. Wróblewski, *Krzywdy. Szkice psychologiczne*, Kraków 1913, s. 113.

⁴ R. Antonów, *op. cit.*

Wróblewski wielokrotnie w czasie swojej aktywności społecznej, owocując ukształtowaniem własnej myśli społeczno-politycznej balansował na granicy eklektyzmu ideologicznego. Koncepcja religii rewolucyjnej, ponadnarodowej, wszechświatowej wiary w boskość każdego człowieka, dla polskiej myśli politycznej i prawnej początków XX w. stanowiła całkowite novum. Pojedyncze idee, jak liberalistyczna koncepcja człowieka, przekonanie o nieuchronnym końcu narodów, elementy socjalizmu, anarchizmu komunistycznego, połączone z pewnego rodzaju idealizmem, wzbogacone o pierwiastki pozytywistyczne, nie stanowiły same w sobie odkrywczych koncepcji, stworzony przez Wróblewskiego konglomerat wyżej wymienionych idei należy jednak traktować jako interesujący przykład skrajnie radykalnej lewicowej utopii, miejscami wewnętrznie sprzecznej (jak choćby w kwestii dostrzegającej indywidualność i niepowtarzalność każdej jednostki, ale jednocześnie dążącej do wyzwolenia ludzkości poprzez ujednolicenie wszystkich ludzi) podbudowanej tradycyjnymi motywami polskiej filozofii i myśli politycznej.

Podsumowanie

Myśl Augustyna Wróblewskiego, przedstawiciela anarchizmu etycznego, który na płaszczyźnie etycznej poszukiwał klucza do postulowanych zmian społecznych, politycznych i ekonomicznych, stanowi doskonały przykład różnorodności polskiej myśli anarchistycznej. Koncepcja ustroju, w którym panowałaby „miłość wszechludzka”, będąca w istocie centrum myśli społecznej i politycznej Wróblewskiego nie mogłaby dokonać się bez uprzedniego urzeczywistnienia zasad całkowitej wolności i równości. W myśli Augustyna Wróblewskiego brak jest jednej, zwartej definicji wolności. Element wolności pojawia się w pismach Wróblewskiego zawsze w związku z opisem najelementarniejszych potrzeb człowieka oraz cechami idealnego ustroju anarchistycznego.

Augustyn Wróblewski silnie akcentował związek pomiędzy ograniczaniem wolności, przeprowadzanym z reguły z wykorzystaniem aparatu państwa a postępującym procesem upadku moralnego całej ludzkości. Wolność jednostek w wymiarze psychicznym i społecznym stanowiła element konieczny do przeprowadzenia całkowitej odnowy moralnej. Odnowę moralną postrzegał Wróblewski jako fundament nowego, doskonałego ustroju anarchistycznego, dającego każdemu człowiekowi nieograniczone możliwości rozwoju.

odnowę moralności poprzez powstrzymywanie się od nałogów, takich jak hazard, alkohol, tytoń, rozpusta⁵. Radykalna działalność Wróblewskiego, prowadzona poza murami Uniwersytetu, przyczyniła się do pominięcia jego kandydatury przy awansie zawodowym, co stało się przyczyną załamania nerwowego. Ponadto, awanturnicza próba pojedynkowania się z Leonem Marchlewskim, który objął oczekiwane przez Wróblewskiego stanowisko, doprowadziła w ostateczności do odsunięcia go od asystentury i uznania za osobę niepoczytalną⁶.

Rzekoma niepoczytalność Wróblewskiego nie tylko spowodowała na niego kuratelę sądową, ale całkowicie i nieodwołalnie, pomimo licznych ekspertyz potwierdzających zdrowie psychiczne, jakie nieustannie zlecał poza granicami kraju, uniemożliwiła powrót do środowiska naukowego. Raptowna zmiana sytuacji życiowej wymogła na Wróblewskim odnalezienie nowych priorytetów i doprowadziła do całkowitego poddania się pracy społecznej i etycznej. W 1912 r. zgromadził wokół siebie zwolenników strajków, sabotaży i walki rewolucyjnej i zaczął otwarcie dowodzić, że bez rządów, państw, władzy, wojska, sądów i własności narzędzi pracy możliwe będzie stworzenie ustroju przyjaznego człowiekowi. Według Wróblewskiego źródła polskich tradycji anarchistycznych należało poszukiwać w działalności Braci Polskich, tworzących jego zdaniem na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów podwaliny równego współistnienia Polaków, Litwinów, Rusinów oraz Żydów, podkreślał ponadto, że: „Z ziarna idei dysydentów-anarchistów, głoszonej i wyznawanej na ziemi polskiej w Wieku Złotym, rodzi się obecnie wielka idea ostatecznej Reformacji, idea Religii Nadwyznaniowej z wiedzą zgodnej, prowadzącej ludzkość, lud polski w zharmonizowaniu braterskim z Żydem i Rusinem, z każdym człowiekiem, po szlakach szybkiego, rewolucyjnego odradzania się — ku wolności i równości”⁷ Ustrój ten miały charakteryzować rozbudowane sieci stowarzyszeń i kooperatyw, organizujących całość życia społecznego dzięki wspólności ziemi i fabryk. System ten miał obejmować całokształt światopoglądu, nastrojów, systemu życia psychicznego, kultury duchowej⁸.

⁵ Ibidem.

⁶ I.Z. Siemion, Sława i zniesławienie. O życiu i pracach Augustyna Wróblewskiego, „Annalecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2002, z. 1-2 (21-22), s. 272.

⁷ A. Wróblewski, Manifest człowieczeństwa, [w:] R. Antonów, op. cit., s. 55.

⁸ H. Rappaport, Anarchizm i anarchiści na ziemiach polskich do 1914 roku, Warszawa 1981, s. 291.

Wróblewski, przekonany o możliwości urzeczywistnienia powyższego ustroju, powoływał się na Kropotkina i Tolstoja, którzy jego zdaniem właściwie postrzegali rolę solidarności wewnątrzgatunkowej, przeciwstawiając ją destrukcyjnej walce o byt⁹.

Społeczeństwo anarchistyczne zbudowane na podstawie modelu anarchizmu komunistycznego, miało zdaniem Wróblewskiego charakteryzować się doskonałą moralnością, a także wysokim stopniem oświecenia społecznego. W jego opinii moralność miała swoje ugruntowanie w wiedzy przyrodniczej. Etyka, zbudowana na bazie tak rozumianej moralności wykraczała poza tradycyjny dualizm materialno-duchowy i stanowiła naukę o wartości czynów ludzkich.

Jak twierdził Wróblewski, państwa, rządy i władze są złem, nagłe i całkowite ich zniesienie nie jest możliwe, ponieważ znikanie systemu dokonuje się stopniowo, poprzez jego naturalne słabnięcie. Anarchizm komunistyczny ukształtowany na nauce i etyce miał stanowić naturalny impuls do wzburzenia w społeczeństwie uczucia miłości do bliźniego, które w połączeniu z moralnym odrodzeniem miało stanowić gwarancję bezpieczeństwa i nieskrępowanej wolności¹⁰. Rozpowszechniona w społeczeństwach miłość bliźniego, przekształcała się w miłość wszechludzką oznaczającą zjednoczenie ludzi wszystkich narodowości w celu likwidacji krzywd ekonomicznych i psychicznych najuboższych warstw społeczeństwa¹¹. Zdaniem Wróblewskiego: „Idea anarchistyczną, idea czystego anarchizmu etycznego, oddychają miliony ludu roboczego, połączone w ruchu syndykalistycznym, zbliżając wprost w jasność dni jutrzejszych, w to nowe wolne życie społeczne, które rozwojem własnego swego życia stworzą [...] do nas należy zwycięstwo. Jestem anarchistą, i każdy, kto chce być wolnym wewnątrz, w duchu, i kto chce swym życiem wykuwać wolność społeczną dla wszystkich — niech zostanie anarchistą, niech połączy się z nami!”¹².

naukowego miała przekształcić się w najwyższą z form międzyludzkiego zbratania — ponadnarodową ogólnoludzką wspólnotę. Zadaniem każdej z współczesnych Wróblewskiemu wspólnot, uwikłanej w struktury państwa i narodu było odrzucenie religii i zastąpienie jej wiarą w boskość człowieka, w „Czerwonej religii” pisał: „Wynurzają się z morza ognistego wieżycy, stropy i nawy, pod którymi tłumy się garną do krwistej ognistej topieli rozpalonego dobrą ekstazą ducha ludzkiego... Na miejscach krzyży powiewają sztandary wiedzy, sztuki, moralności, postępu, rewolucji”³³. Zdaniem Wróblewskiego społeczeństwo polskie powinno się ocknąć i uświadomić sobie przynależność do rodziny ogólnoludzkiej, a także odrzucić krępujące więzy wierzeń i przynależności narodowej. Jego zdaniem było to zadanie wymagające, gdyż Polska w rozwoju dziejowym była w znacznym stopniu ograniczana za sprawą dominacji Kościoła w życiu publicznym. Polskie społeczeństwo nie potrafiło przeciwstawić się autorytetowi duchowieństwa i nieudolności rządzących, wykorzystujących swoją pozycję do realizacji własnych interesów. Z tych względów w mentalności Polaków wykształciła się cecha uległości wobec władzy, nawet przejętej w sposób bezprawny. Kres odrętwieniu narodu polskiego, zdaniem Wróblewskiego mógł nastąpić za sprawą uświadomienia każdemu, pojedynczemu Polakowi konieczności podjęcia walki w imię odbudowania bezpaństwowego społeczeństwa moralnego; w odezwie „Arcyksiążę w Krakowie” pisał: „Czas już najwyższy [narodzie — przyp. M.M.], ażebyś zrozumiał, że jesteś człowiekiem, że obowiązkiem twoim jest podnieść sztandar odrodzenia, czas, aby w Twych wynędzniałych piersiach zagrzmiął hymn wyzwolenia, prawdy, to jest broń, którą walczysz sobie swój śniony raj, bo droga do odrodzenia nie leży w narzędziach mordu ni też spełni ją cud, lub za pomocą czarów, żadnych krwi i bałwochwalczych pokłonów, staniesz się wolnym”³⁴. Wróblewski wierzył, że przewrót społeczny, wprowadzający powszechną wolność mógł dokonać się dzięki odpowiedniemu uświadomieniu mas, stojących w opozycji do powszechnie panującej zgnilizny moralnej, ugruntowanej niesprawiedliwymi ustrojami; nawoływał: „Trzeba zwartą masą dążyć do przewrotu społecznego. Liczyć tylko na siebie, na złączoną potęgę rozhukanego ku wolności tłumu”³⁵.

⁹ A. Wróblewski, Dwa procesy anarchistyczne w Krakowie, Kraków 1913, s. 29.

¹⁰ A. Wróblewski, Listopadówka. 29. Listopada, Kraków 1911, s. 68.

¹¹ R. Antonów, op. cit.

¹² A. Wróblewski, Jestem anarchistą, [w:] ibidem, s. 42.

³³ A. Wróblewski, Czerwona religia. (Nastrój), [w:] idem, Porywy w dal kierunkową — 13. Października, Kraków 1911, s. 50–59.

³⁴ A. Wróblewski, Arcyksiążę w Krakowie, [w:] Listopadówka..., s. 146–147, [w:] R. Antonów, op. cit., s. 34–35.

³⁵ Ibidem, s. 37.

społeczeństwie rozwój jednych jednostek odbywa się kosztem innych, co w sposób oczywisty wpływa na reglamentację równości w społeczeństwie. Jego zdaniem: „Naturalne ludzkie prawo równości i wolności gwałcone jest wciąż przez impet egoistyczny, przez dążność do rozwoju jednych osobników kosztem innych”²⁷ Wolność zupełna dla wszystkich pod względem psychicznym, społecznym, ekonomicznym, politycznym. Człowiek moralny, zgodnie z założeniami Wróblewskiego powinien postępować według drogowskazu: Wolność-Równość-Rozwój-Potęga-Miłość²⁸. Augustyn Wróblewski do przymiotów wolnego człowieka zaliczył: wolność do istnienia, żywienia się, płodzenia, niezależności psychicznej, swobody myśli, swobody twórczości w duchu i czynie, swobody rozwijania się, społecznego współdziałania, swobody możliwości pracy w wolnej gminie²⁹. Ponadto w Szkicu projektu programu Ruchu robotniczego socjalistyczno-rewolucyjnego do podstawowych wolności zaliczył także nietykalność osobistą, wolność zebrań, stowarzyszeń, manifestacji, strajków, prasy, kolportażu, a także wolność w zakresie edukacji³⁰. Manifestacja i strajk stanowiły dla Wróblewskiego stały i potrzebny ruch obrońców wolności³¹. Jakiegokolwiek próby ograniczania wolności człowieka Wróblewski postrzegał w kategoriach zamachu na naturę człowieka, który może doprowadzić w dłuższej perspektywie do obłąkania a nawet śmierci³². Osobne miejsce w rozważaniach Wróblewskiego dotyczących wolności zajmowała religia. Odrzucenie nadprzyrodzoności istoty nadmaterialnej (Boga) i zastąpienie jej ponadwyznaniową religią wszechświata, opartą na bezgranicznej miłości bliźniego w duchu absolutnej czystości moralnej miało doprowadzić do osiągnięcia przez ludzkość stanu całkowitej wolności. Wolność ta miała być realizowana w ramach stowarzyszeń i gmin na poziomie ponadnarodowym. W myśli Wróblewskiego naród stanowił formę przejściową, niedoskonałą, która w wyniku przemian polegających na doskonaleniu moralnym każdego pojedynczego człowieka oraz postępu technicznego i

²⁷ A. Wróblewski, Krzywda ludu, [w:] R. Antonów, op. cit., s. 77.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ A. Wróblewski, Ruch robotniczy socjalistyczno-rewolucyjny. (Szkic projektu programu), [w:] Listopadówka..., s. 72 nn.

³¹ W Antymilitaryzmie Wróblewski podkreślał: „Państwo odbiera corocznie z ognisk rodzinnych kwiat młodości, tresuje ich na morderców [...] używając wojsko częściej przeciw strajkom i manifestantom, tj. przeciw obrońcom wolności, niż przeciw wrogom »zewnętrznym« [...]”, idem, Antymilitaryzm, [w:] R. Antonów, op. cit., s. 38.

³² Manifest..., s. 60.

Kwestia wolności w dziewiętnastowiecznej doktrynie anarchistycznej

Pojęcie wolności w dziewiętnastowiecznej doktrynie anarchistycznej nie było postrzegane jednolicie¹³. Pierre Joseph Proudhon wolność, obok sprawiedliwości traktował jako dobro najwyższe i swoją koncepcję anarchizmu budował wokół takiego ułożenia stosunków społecznych i gospodarczych, które wolność jednostki ograniczałyby w jak najmniejszym stopniu¹⁴. Jego zdaniem wolność stanowiła należące do człowieka prawo korzystania ze swych zdolności, prawo użytkowania ich, jak się komu podoba¹⁵. Stwierdzenie „jak się komu podoba” musiało według Proudhona napotkać pewne ograniczenia. Jeżeli bowiem nadużycie wolności dotyka nie tylko nadużywającego, ale rozciąga się na prawa innych, społeczeństwo musi wytworzyć takie konstrukcje, aby tego rodzaju sytuacje mogły zostać całkowicie wyeliminowane¹⁶. Wolność u Michała Bakunina stanowiła punkt centralny doktryny, pisał: „wolność jest niepodzielna, nie można człowieka pozbawić części wolności, nie pozbawiając go wolności całkowicie. Ta mała częśćka [...] stanowi istotę mojej wolności”¹⁷. Zdaniem Bakunina „wolność dla człowieka była prawem immanentnym, nieodłącznym, stanowiącym podstawę całego bytu, zarówno fi zycznego, jak i intelektualnego i moralnego”¹⁸. Uważał, że istotą rewolucji było obalenie wszystkich istniejących sformalizowanych struktur, poczynawszy od Kościoła, poprzez państwa, banki, uniwersytety, armie, policję, po prawo. Rewolucja, niszcząca zastane struktury, rozgrywająca się jednocześnie we wszystkich krajach, miała stanowić przepustkę do zdobycia całkowitej wolności. Bakunin dopatrywał się zagrożeń wolności nie tylko w sformalizowanych instytucjach, ale także w autorytetach. Jego zdaniem: „bez [równości ekonomicznej i społecznej – przyp. M.M.], wolności, sprawiedliwości godność ludzka, moralność i dobrobyt jednostek, jak również pomyślność narodów nie będzie nigdy

¹³ W. Kołodziej, Wolność w doktrynie anarchistycznej, [w:] Bezpieczeństwo świata duchowego. III Międzynarodowa Konferencja „Nauka a jakość życia”, Wilno 27–29 VI 1994, Warszawa 1999, s. 49–53.

¹⁴ P. J. Proudhon, Wybór pism, t. II, Warszawa 1947, s. 432; por. J. Garewicz, Wstęp do Wyboru pism Pierre Joseph Proudhon, t. I, Warszawa 1947, s. 73–74.

¹⁵ M. Waldenberg, Prekursorzy nowej lewicy, Kraków 1985, s. 11.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ M. Bakunin, Pisma wybrane, t. I, Warszawa 1965, s. 141.

¹⁸ Ibidem, t. II, s. 141.

niczym innym, jak kłamstwem”¹⁹. Wolność zdaniem Bakunina musiała być realizowana w społeczeństwie, poza społeczeństwem człowiek nie jest bowiem w pełni człowiekiem, gdyż nie może realizować się jako istota myśląca, kochająca i mówiąca. Wolność nie podlega podzieleniu; albo dysponuje się pełnią wolności, albo nie posiada się jej wcale²⁰. Podobnie jak u Proudhona i Bakunina, wolność w myśli Kropotkina stanowiła „możność działania, wolnego od obawy przed karą społeczną (przymus fizyczny, groza głodu, a nawet nagana, o ile nie pochodzi od przyjaciela)”²¹, Kropotkin łączył jednak wolność z globalną solidarnością społeczną²². Z tego względu dowodził przydatności wspólnoty w tworzeniu harmonijnego zespolenia gwarancji wolności z zapewnieniem ogólnego dobrobytu. Z kolei w istnieniu państwa i władzy dopatrywał się głównego zagrożenia dla rozwoju postulowanej przez niego wolności.

Wymiar wolności

Augustyn Wróblewski pojmował wolność nie tylko przez pryzmat swobody politycznej i ekonomicznej, jaka przynależała wszystkim istotom ludzkim, bez względu na pozycję społeczną, ale przede wszystkim jako całkowitą swobodę psychiczną i społeczną (wolność od degradacyjnego wpływu środowiska zewnętrznego, wolność od nałogów, ze szczególnym uwzględnieniem alkoholu). W Manifeście człowieczeństwa podkreślał konieczność uświadomienia sobie podwójnego wymiaru wolności. W tym kontekście wolność ludzka nie funkcjonuje tylko w przestrzeni zewnętrznej, związanej z aktywnością człowieka w rodzinie, społeczeństwie, państwie, ale przede wszystkim w przestrzeni wewnętrznej; pisał: „Tyś jest człowiekiem, domagaj się więc razem z nimi, dla siebie i dla nich, tych praw, praw do wolności, zarówno zewnętrznej, jak i wewnętrznej, psychicznej, a więc do wolności osobistej w życiu i czynie, i do wolności psychicznej myślenia, uczucia, woli”²³.

Proces uświadamiania człowiekowi jego niezwykłych praw, w tym przede wszystkim prawa do wolności, powinien rozpoczynać się jak najwcześniej. Kształtowanie umysłów najmłodszych członków społeczności

miało zdaniem Wróblewskiego wpływać na moralność całego społeczeństwa; pisał: „Zasadniczo każdy powinien być wolnym jak najwcześniej. Świat wewnętrzny przyszłego społeczeństwa będzie wyglądać jak ogrody społeczne wewnętrzne i sanktuaria osobiste każdego, oddane opiece samej publiczności. Każdy powinien być wyzwolonym od małego już dziecka, aby już uczeń był wolnym człowiekiem. Celem społecznym tego wychowania introspekcyjnego nauczać być wolnymi wszystkich obok siebie, aby wszyscy mogli systematycznie i ekonomicznie eksploatować zasoby swej twórczości do dna. Nic z zapasów twórczości i tajemnic życia nie brać do grobu”²⁴. Uwolnienie ludzkości od krępujących wolność wszelkich form państwowych miało dokonać się dzięki odnowie moralnej, a więc dobrowolnym aktom woli podejmowanym przez ludzi. Zdaniem Wróblewskiego w postulowanym społeczeństwie anarchistycznym każdy człowiek mógłby liczyć na nieskrępowane prawo do życia, myślenia, wykształcenia, pracy, korzystania z dorobku cywilizacyjnego ludzkości, a także współuczestniczenia w jego tworzeniu, jak również pełni praw społecznych i politycznych. Taki stan nazwał pełnią wolności, podkreślał: „Wolnym będzie każdy człowiek w wolnej gminie i wolnych stowarzyszeniach. Wszystkim zapewniony będzie swobodny rozwój i pełnia twórczości każdej duszy, swoboda pracy solidarnej i swoboda używania wspólnych dóbr, dostarczanych przez przyrodę dla nas i przez społeczeństwo dla ogółu”²⁵.

Tylko pełnia wolności mogła według Wróblewskiego ocalić gatunek ludzki przed całkowitym upadkiem moralnym. Jego zdaniem pierwszym krokiem do urzeczywistnienia postulowanego ustroju była poprawa siebie samego, według zasad: uzbrojenia się w silny i sprawny charakter, wykształcenia w sobie silnej woli, podtrzymywania godności osobistej, uodpornienia na chęć odurzania się, zwalczanie w sobie chęci do rozpusty, dbanie o higienę fizyczną i moralną²⁶.

Górowanie moralne nad otoczeniem było zdaniem Wróblewskiego kluczem do zapanowania nad własnym życiem i odcięciem się od degradującego wpływu niemoralnych jednostek. W „Introdukcji programowej (Motywie)”, pisał: „Wolność rzeczywista w nieskrępowaniu jakimi bądź więzami złych nałogów, wolność rycerzy, dla których nie ma nic, mogącego do poczucia niewoli lub upadku doprowadzić, chyba zło, rodzące się w nas samych i upadek moralny”. Wróblewski podkreślał, że w współczesnym mu

¹⁹ Ibidem, s. 143.

²⁰ W. Kołodziej, *Wolność...*, s. 51.

²¹ P. Kropotkin, *Spółnictwo a socjalizm wolnościowy*, Warszawa 1930, s. 24.

²² W. Kołodziej, *Wolność...*, s. 51.

²³ W. Kołodziej, *Manifest człowieczeństwa*, [w:] *Wolność...*, s. 48.

²⁴ Ibidem, s. 68.

²⁵ W. Kołodziej, *Nasza wiara prawdziwa, która daje zbawienie*, [w:] *ibidem*, s. 75.

²⁶ A. Wróblewski, *Introdukcja programowa. (Motyw)*, [w:] *Listopadówka...*, s. 72 nn.